

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ЮРИСПРУДЕНЦІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 52

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Халюк С. О.,*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ*

ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню доктринальних підходів щодо поняття та змісту гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя. Методологічною основою публікації стало застосування сукупності методів, за допомогою яких можлива реалізація наукової мети. До таких методів можна зарахувати діалектичний, системно-структурний метод, метод формальної логіки (аналіз, синтез, узагальнення), герменевтики, які дали змогу опрацювати тексти нормативно-правових актів, доктринальних джерел, а також сприяли формуванню змісту наукової авторської позиції згідно з поставленим авторським завданням.

Встановлено, що посилення процесів глобальної інтеграції в багатьох галузях державного та суспільного життя, прагнення світової спільноти до об'єднання, подолання політичних, економічних та правових перешкод не оминули й Україну. Європейська інтеграція України – це розвиток політичних, економічних, культурних та інших відносин України з Європейським Союзом, який є її стратегічною зовнішньою функцією і має зумовити розвиток з Україною повноправних партнерських відносин. Для сучасного українського суспільства, що стало на шлях демократичних перетворень, актуалізується питання ефективного функціонування всіх його інститутів та організацій. Вибраний курс до Європейської Союзу вимагає суттєвих перетворень, у тому числі вдосконалення чинного законодавства України. Як наслідок, конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя України потребує вдосконалення відповідно до вимог міжнародних актів, адже лише в такий спосіб можна забезпечити професійність та незалежність як судової влади в Україні загалом, так і суддів безпосередньо.

Автор, узагальнюючи, зазначає, що гарантії як політико-правові та соціально-економічні заходи матеріального, організаційного та іншого характеру взаємопов'язано та системно відображають стан політичного і економічного розвитку суспільства та держави, рівень правової свідомості населення та розвитку державних інституцій.

Запропоновано авторське визначення: гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя України – це юридично визначені, взаємопов'язані, загально-соціальні та спеціально-правові, міжнародні та вітчизняні умови, засоби та способи, які сприяють фактичній можливості реалізації повноважень та забезпечують охорону визначеного Конституцією та іншими нормативними актами статусу Вищої ради правосуддя.

Ключові слова: гарантії, статус, конституційно-правовий статус, Вища рада правосуддя, гарантії статусу, гарантії діяльності.

Постановка проблеми. Конституційно-правове закріплення статусу суб'єктів правовідносин не гарантує його фак-

тичної реалізації, а тому ця функція покладається на гарантії як складовий елемент конституційно-правового статусу суб'єктів правовідносин. Саме вони сприяють належній і повній реалізації органами влади, місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями та іншими інституціями своїх прав та обов'язків, поєднують воедино правове та фактичне становище суб'єкта в державі та суспільстві [1, с. 5]. Не виняток і Вища рада правосуддя, яка покликана здійснювати визначені законодавством повноваження з належною ефективністю. Крім того, цілком очевидно, що саме гарантії як елемент конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя покликані та слугують запорукою для забезпечення дотримання принципів статусу цього органу. Тому в межах цього дослідження буде здійснено науковий аналіз поняття та змісту гарантій конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя.

Методологічне підґрунтя дослідження становлять праці таких вітчизняних та закордонних учених: О.В. Батанова, Н.А. Богданової, В.Д. Бринцева, В.М. Висоцького, Б.Н. Габричидзе, О.В. Гончаренка, І.І. Дахової, В.В. Долежана, В.О. Євдокимова, Р.В. Ігоніна, В.М. Колесниченка, Ю.О. Косткіної, В.М. Кравчука, В.В. Кривенка, І.В. Назарова, В. Нора, В.Ф. Погорілка, Ю.Є. Полянського, С.В. Прилуцького, О.Ф. Скакун, В.І. Таткова, Ю.М. Тодики, В.І. Шишкіна, В.Л. Федоренка, М.І. Хавронюка та ін.

Метою статті є дослідження наукових підходів щодо гарантій як елементу конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя, опрацювання наявних доктринальних підходів щодо вказаної проблематики і формування відповідного термінологічного інструментарію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед варто зазначити, що поняття «гарантія» має доволі широке коло застосування, що пояснюється різними аспектами буття та діяльності людини: в побутовому та професійному житті, окремих галузях науки, народного господарства, юридичній практиці тощо. З огляду на таку багатогранність застосування терміна його існування в юридичній науці таке ж неоднозначне. Адже будь-яке право може бути реалізоване, якщо йому відповідає обов'язок держави, юридичної чи фізичної особи, загалом інституту чи інституції, які здатні його гарантувати. Тому першочергово звернемося до енциклопедичних джерел стосовно етимологічного тлумачення слова «гарантія». Досліджуючи це поняття, зауважимо, що тлумачний словник В.І. Даля визначає слово «гарантія» (франц. *garantie*, від *garantir* – забезпечувати, охороняти) як «ручительство, забезпечення, запевнення» [2, с. 283]. Крім того, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови подано визначення «гарантії» як «поруки в чомусь; забезпечення чого-небудь» [3, с. 173]. В обох

випадках спільним поняттям є «забезпечення» або «забезпечувати» – це «створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки» [3].

Здійснивши аналіз юридичних доктринальних джерел щодо визначеної проблематики, зауважимо, що в юридичній науці гарантії більшою мірою пов'язуються з правовим статусом особи загалом та з правами, свободами і обов'язками людини зокрема. Наприклад, у своїй науковій доповіді Ю.С. Шемшученко визначає гарантії прав і свобод людини та громадянина як зумовлені правовим статусом особистості, передбачені законодавством діяння або акти, які зобов'язані здійснювати або утримуватися від яких суб'єкти гарантії для збереження наявних прав і свобод та забезпечення конкретної можливості їх реалізації суб'єктами цих прав і свобод [4, с. 42]. Своєю чергою Т.М. Заворотченко визначає гарантії прав і свобод людини та громадянина як передбачену Конституцією України й іншими законами спеціальну систему юридичних норм, принципів, умов, вимог і правових способів та засобів забезпечення, реалізації, охорони й захисту прав і свобод людини та громадянина з метою практичної їх реалізації [5, с. 29]. До того ж вчена акцентує на тому, що поняття гарантії прав та свобод людини і громадянина відрізняється від поняття конституційно-правових гарантії тим, що останні встановлюються Основним Законом держави та іншими законодавчими актами. На думку Т.М. Заворотченко, конституційно-правові гарантії за своїм характером є юридичними нормами, які дають змогу реалізувати права та свободи людини і громадянина в житті. За своєю суттю конституційно-правові гарантії прав та свобод людини і громадянина – це умови, що зобов'язана створити держава для реалізації конституційних прав та свобод своїм громадянам. Роль і значення конституційно-правових гарантії прав та свобод особи визначаються тим, що вони є сукупністю різних факторів в економічній, політико-правовій, культурній та інших сферах життя суспільства, які створюють максимум можливих на цьому етапі розвитку суспільства і держави умов та передумов для реальної можливості здійснення прав та свобод особи [6, с. 95]. Н.С. Малєїн визначає гарантії як умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення в повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод людини [7, с. 32]. На думку А.Ф. Нікітіна, гарантії прав та свобод – це обов'язки держави захищати людину, створювати правові, соціальні і культурні умови для реалізації її прав і свобод, а також діяльність міжнародних і державних організацій із захисту прав людини [8, с. 76]. О.Ф. Скакун під гарантіями прав, свобод та обов'язків людини та громадянина розуміє систему соціально-економічних, політичних, юридичних умов, способів та засобів, які забезпечують їхню фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Коли немає гарантії, то права, свободи та обов'язків людини і громадянина приймають форму «заяв про наміри, які не мають ніякої цінності ні для особистості, ні для людства» [9, с. 203].

Враховуючи вищевказане і зважаючи на різні підходи до розуміння терміна «гарантія», на думку В.М. Кравчука, потрібно зазначити, що всім їм притаманні певні одноманітні риси, зокрема: 1) способи та засоби, які розглядаються в сукупності; 2) їх законодавче закріплення; 3) вони спрямовані на досягнення тієї або іншої мети [10, с. 62].

Таким чином, як бачимо, і в енциклопедичних, і подекуди в юридичних наукових джерелах зустрічаються тлумачення

самого терміна «гарантія» у взаємозв'язку з терміном «забезпечення». В окремих випадках ці поняття використовуються як синоніми або ж відбувається підміна понять. Хоча, на нашу думку, оптимальним є використання поняття «гарантія», що більше відповідає змісту розглядуваної проблематики. Адже, в нашому розумінні, саме «гарантії» є важливим елементом, який характеризує правовий статус із позиції його реальності, а тому система гарантії – це вся сукупність засобів, способів та умов, передбачених нормативно-правовими актами для створення високого рівня забезпеченості конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя. Як зазначив у своїй монографії О.В. Марцеляк, конституційно-правове закріплення прав і обов'язків суб'єктів правовідносин не гарантує їх автоматичного виконання та дотримання. Повинні мати місце також гарантії для забезпечення цих прав і обов'язків. Саме вони сприяють належній та повній реалізації органами влади, місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян та іншими соціальними інституціями своїх прав та обов'язків, поєднують воедино правове і фактичне становище суб'єкта в державі і суспільстві [11, с. 44].

При цьому, не заперечуючи пріоритетності прав, свобод та обов'язків людини і громадянина та їх гарантії для конституційно-правової доктрини маємо зауважити і на важливості дослідження окремих спеціальних статусів, в тому числі тих, які стосуються органів судової системи України. Очевидно, що правовий статус людини і громадянина загалом, і гарантії цього статусу зокрема корелюються як загальне і часткове щодо правового статусу (його гарантії) органів судової системи. Тому відповідні напрацювання юридичної науки щодо гарантії правового статусу людини і громадянина можуть бути екстрапольовані і в дослідженні гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя. До того ж зауважимо, що гарантії незалежності суддів та суду більшою мірою досліджені в юридичній науці, ніж гарантії статусу одного з найважливіших органів судової системи – Вищої ради правосуддя.

Безумовно, правовий статус є одним із ключових понять юридичної науки і широко вживається в літературі, хоча існують різні підходи до визначення його елементів. При цьому варто звернути увагу на те, що деякі поняття утворюють певний синонімічний ряд, що потребує уточнення для формування чіткого категорійного апарату.

Аналіз доктринальних джерел дав змогу виокремити кілька понять, які несуть близьке змістовне навантаження. До числа таких можна зарахувати: «гарантії», «гарантії статусу», «гарантії діяльності». Останнє поняття достатньо широко використовується науковцями. Зокрема, В.Л. Федоренко під гарантіями діяльності суддів розуміє систему загальних і спеціально-правових способів та засобів забезпечення здійснення суддею встановлених Конституцією й законами України завдань, функцій і повноважень [12, с. 501]. Схожої думки дотримується Ю.М. Кириченко, яка зазначає, що стосовно юридичних осіб, в тому числі органів місцевого самоврядування, статус здебільшого розкривається за допомогою таких елементів, як функції, завдання, повноваження, гарантії діяльності та юридична відповідальність [13, с. 44]. Своєю чергою В.С. Єгорова, яка досліджувала статус суддів судів загальної юрисдикції, також зазначає важливість такого елементу конституційно-правового статусу, як гарантії їх діяльності [14, с. 135]. Аналогічний підхід використаний В.М. Кравчуком, який серед базових елемен-

тів конституційно-правового статусу суддів визначив гарантії діяльності суддів [15, с. 100]. І.І. Дахова також у своєму дослідженні вказує на гарантії діяльності уряду [16, с. 45].

Натомість поняття «гарантії» переважно використовується як синонім «гарантій статусу». Зокрема, на думку О.В. Совгирі, роль гарантій у забезпеченні прав та обов'язків суб'єктів правовідносин дуже важлива, а тому вони виступають також основним елементом конституційно-правового статусу суб'єкта правовідносин. Загалом, на думку науковиці, яка досліджувала статус Уряду України, гарантії як елемент конституційно-правового статусу – це сукупність умов, засобів та способів, які фактично забезпечують реалізацію його компетенції та спрямовані на охорону і захист конституційно-правового статусу зазначеного суб'єкта [17, с. 110]. На думку С.О. Чикурлія, конституційно-правовий статус, встановлений нормами конституційного права України, характеризується особливостями компетенції, правосуб'єктності, принципів організації та діяльності, гарантій, організаційно-правових та правових форм діяльності, а також конституційно-правової відповідальності [18, с. 116].

На нашу думку, на підставі проведеного аналізу таких понять, як «гарантії», «гарантії статусу», «гарантії діяльності», видається етимологічно правильним застосування саме таких категорій, як «гарантії» або ж «гарантії статусу». Вважаємо, поняття «гарантії діяльності» термінологічно суттєво звужує обсяг фактичної гарантованості конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя. Як наслідок, можна говорити переважно про систему гарантій щодо забезпечення реалізації її повноважень. Натомість сфера гарантованості за умов застосування «гарантій статусу» поширюється на правовідносини, пов'язані з охороною і захистом конституційно-правового статусу зазначеного суб'єкта загалом, а тому може охоплювати, в тому числі, порядок формування органу, особливості статусу його членів, окремі аспекти функціонування тощо.

Враховуючи вищевказане, потрібно констатувати, що більшість науковців розглядають гарантії як обов'язковий елемент правового статусу будь-якого органу влади і посадової особи, оскільки, з одного боку, вони створюють необхідні юридичні умови для перетворення закріплених у законодавстві прав і свобод із можливостей на реальність [19, с. 27], а з іншого – забезпечують виконання посадових обов'язків [20, с. 224].

Крім того, в загальній теорії права гарантії прав суб'єкта права зазвичай розглядаються як умови, правові засоби і способи, спрямовані на забезпечення, охорону, захист прав суб'єкта з метою їх належної реалізації. Названі види гарантій (умови, засоби, способи) розрізняються за їх спеціальним (конкретизованим) призначенням та впливом на суспільні відносини з метою забезпечення реалізації конституційно-правових статусів різних суб'єктів права [21, с. 14]. Своєю чергою І.Л. Бородін пропонує визначити гарантії як систему соціально-економічних, політичних, організаційних і юридичних умов, за допомогою яких особа реалізує свої права і гарантовані законом інтереси [22, с. 34].

Крім того, на думку М.І. Матузова та О.В. Малько, гарантії являють собою соціально-політичне та юридичне явище, яке характеризується: 1) пізнавальністю, бо дає змогу розкрити предметні теоретичні знання про об'єкт їх впливу, отримати практичні знання про соціальну і правову політику держави; 2) ідеологічністю, бо використовується політичною владою

як засіб пропаганди демократичних ідей всередині країни та за її межами; 3) практичністю, бо визнається як інструментарій юриспруденції, передумова задоволення соціальних благ особи. Виходячи з цього, автори визначають гарантії як систему соціально-економічних, політичних, юридичних організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості для реалізації особистістю своїх прав, свобод, інтересів [23, с. 275].

Висновки. На підставі аналізу чинного законодавства і юридичної доктрини вважаємо, що гарантії як політико-правові та соціально-економічні заходи матеріального, організаційного та іншого характеру взаємопов'язано та системно відтворюють стан політичного і економічного розвитку суспільства та держави, рівень правової свідомості населення та розвитку державних інституцій. Внаслідок цього гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя – це юридично визначені, взаємопов'язані, загальносоціальні та спеціально-правові, міжнародні та вітчизняні умови, засоби та способи, які сприяють фактичній можливості реалізації повноважень та забезпечують охорону визначеного Конституцією та іншими нормативними актами статусу Вищої ради правосуддя.

Література:

1. Висоцький В.М. Структура конституційно-правового статусу політичних партій. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 3–6.
2. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Москва : Гос. изд-во иностранных и нац.словарей, 1955. Т. 1. 699 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
4. Теоретико-методологічні проблеми визначення юридичних гарантій забезпечення прав та законних інтересів громадян : наукова доповідь / керівник автор. кол. Ю.С. Шемшученко. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2010. 56 с.
5. Заворотченко Т.М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2002. 222 с.
6. Заворотченко Т.М. Поняття конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Держава і право* : зб. наук. праць «Юридичні і політичні науки». Київ, 2001. Вип. 13. С. 94–99.
7. Мален Н.С. Охрана прав личности советским законодательством / Отв. ред. А.И. Масляев. Москва : Наука, 1985. 165 с.
8. Словарь-справочник по праву / Сост. А.Ф. Никитин. Москва : «Акалис», 1995. 140 с.
9. Скакун. О.Ф. Теория государства и права. Харьков : Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
10. Кравчук В.М. Поняття та сутність гарантій діяльності суддів в Україні як засобу забезпечення їх конституційно-правового статусу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 7. С. 59–64.
11. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмена: теорія і практика : монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 450 с.
12. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України : підручник / за заг. ред. В.Л. Федоренка. 4-те вид., переробл. і доопр. Київ : Видавництво Ліра-К, 2012. 576 с.
13. Кириченко Ю.М. Поняття та структура адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування. *Юридичний бюлетень*. Випуск 7. Ч. 2. 2018. С. 41–47.
14. Сторова В.С. Гарантії діяльності суддів судів загальної юрисдикції. *Вісник Національного технічного університету України*

- «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 1. С. 135–139.
15. Кравчук В.М. Поняття та структура конституційно-правового статусу суддів в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 18 : Економіка і право. 2011. Вип. 14. С. 95–101.
 16. Дахова І.І. Структура конституційно-правового статусу уряду. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2007. № 13. С. 38–46.
 17. Совгіря О.В. Структура конституційно-правового статусу Кабінету Міністрів України: теоретико-методологічні аспекти. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2012. № 4 (12). С. 105–115.
 18. Чикурлій С.О. Конституційно-правовий статус міністерств України : основні теоретичні питання. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 3. С. 115–118.
 19. Білозьоров Є.В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми. *Адвокат*. 2009. № 8 (107). С. 26–30.
 20. Ткачук О.І. Юридичні гарантії як елемент правового статусу посадової особи митної служби України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 34. С. 222–230.
 21. Богданова Н.А. Категория статуса в конституционном праве. *Вестник Московского ун-та*. Сер. 11. Право. 1998. № 3. С. 3–21.
 22. Бородин І.Л. Права та свободи громадян, їх класифікація, гарантії реалізації. *Право України*. 2001. № 12. С. 32–34.
 23. Теория государства и права / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. Москва : Юрист, 1997. 742 с.

Khaliuk S. Guarantees of the constitutional and legal status of the High Council of Justice: general theoretical approaches

Summary. The article is devoted to the study of doctrinal approaches to the concept and content of guarantees of the constitutional and legal status of the High Council of Justice. The methodological basis of the publication was the use of a set of methods by which the realization of a scientific goal is possible. Such methods include the dialectical, system-structural method, the method of formal logic (analysis, synthesis, generalization), hermeneutics, which allowed to process the texts of regulations, doctrinal sources, as well as

contributed to the formation of the content of the scientific author's position in accordance with the author's task.

It has been established that the strengthening of the processes of global integration in many spheres of state and public life, the desire of the world community to unite, and the overcoming of political, economic, and legal obstacles have not escaped Ukraine. Ukraine's European integration is the development of Ukraine's political, economic, cultural and other relations with the European Union, which is its strategic external function and which should determine the development of full-fledged partnership relations with Ukraine. For modern Ukrainian society, which has embarked on the path of democratic transformation, the issue of effective functioning of all its institutions and organizations is relevant. The chosen course towards the European Community requires significant changes, including the improvement of the current legislation of Ukraine. As a result, the constitutional and legal status of the High Council of Justice of Ukraine needs to be improved in accordance with the requirements of international instruments, because only in this way can the professionalism and independence of the judiciary in Ukraine in general and judges directly be ensured.

In general, the author notes that guarantees as political, legal and socio-economic measures of material, organizational and other nature are interconnected and systematically reflect the state of political and economic development of society and the state, the level of legal awareness and development of state institutions.

The author's definition is proposed that the guarantees of the constitutional and legal status of the High Council of Justice of Ukraine are legally defined, interconnected, general social and special legal, international and domestic conditions, means and methods that promote the actual possibility of exercising powers and ensure protection of certain Constitution and other normative acts of the status of the High Council of Justice.

Key words: guarantees, status, constitutional and legal status, High Council of Justice, guarantees of status, guarantees of activity.